

“DENİZ MERAKI” VE AHMET MİTHAT EFENDİ

Fazıl GÖKÇEK

Ahmet Mithat Efendi'nin ilgi alanına girmeyen şey yok gibidir. “Zerrattan şümusa kadar” hemen her konuda yazan “Hace-i Evvel”, deniz ve denizcilikle ilgili birçok konuda da kalem oynatmıştır. Coğrafi bir unsur olarak denize ilişkin yazılar yazdığı gibi, deniz taşımacılığına ve deniz ulaşım araçlarına dair de çıkardığı dergi ve gazetelerde birçok yazısı vardır. Hikâye ve romanlarında da gerek bir tabiat unsuru ve gerekse ulaşım ve seyahat mekânı olarak deniz ve deniz ulaşım araçları önemli bir yer tutar. Daha ilk eserlerinden biri olan *Felsefe-i Zenan*'da İstanbul'dan Halep'e giden Zekiye Hanım'ın icra ettiği, Midilli, İzmir, Sakız, İstanköy ve Rodos üzerinden İskenderun'da tamamlanan vapur yolculuğunu ve onun deniz karşısındaki duygularını, yaşadığı hayranlığı ayrıntılı olarak anlatır. Zekiye Hanım, Halep'e vardktan sonra kız kardeşi Akile Hanım'a yazdığı mektupta “*İşbu deniz seyahatinin letafetini ömrüm oldukça unutamam ve deniz üzerinde bulunduğum müddet içinde ruhun hissettiği lezaizi sana tarif etmeye ne kadar çalışsam muvaffak olamam.*” (s. 63) sözleriyle bu hayranlığı dile getirir. Şiiri ve şairleri pek sevmeyen Ahmet Mithat Efendi, Zekiye Hanım'ın denize ilişkin duygularını aktarırken onun aracılığıyla şairlere de denizi gerçek güzelliğine uygun bir dille anlatamadıkları için çatar:

“Âsârını mütalâa eylediğim bazı şairler rû-yi bahri bir sâha-i simîne teşbih etmişler. Ne uzak müşâbehet! Bana kalsa deniz bu şairlere gücenmiş olmalıdır. Zira kaide-i edep bir şeyin şey-i ulâ ile teşbih edilmesini iktiza edip hâlbuki letafet cihetiyle sath-ı bahr

sâha-i simîne bin kat müreccah olduğu herkesçe teslim edilmek lâzım gelir. Nasıl müreccah olmasın? Kim tercih etmez? O leta-fet, o safvet neye teşbih edilebilir? Ben hiçbir şeye teşbih edemem. Zira tabiat ecrâm-ı semaviyeyi nüzûza aynıyle aks ettirebilecek kadar safveti ancak bahre tahsis etmiş ve hele nesimin cüz’î bir tahriki ile bir yıldızın hutut-ı şuainı nice bin parça kırıp kırıp bun-ların da birini bin göstermek kuvvet-i azimesini dahi bir meziyet-i fevkalâde olmak üzere bahre ihsan etmiştir. Şimdi sen insaf et ey Akile! Sâha-i siminde bu meziyet olabilir mi?” (s. 63)

Yine Zekiye Hanım’ın bakışını kullanarak tabiatla insanın mücadelesini anlatan Ahmet Mithat, hangisine, tabiata mı insan yapımı olan ge-miye mi hayran kalacağı hususunda âdeta tereddüt yaşar gibidir:

“Rodos’u geçip de Kıbrıs açıklarına düştüğümüz zaman şid-detlice bir fırtınaya tesadüf eyledik. Ah o fırtına ah! Canım Akile, denizin bu hâlini görmeli idin. Meselâ merkezinde bulunduğumuz ufku dairen-mâ-dâr bahr tahdit etmiş, o koca ufkun ortasında yalnız kalmışız. Rüzgârın iplere çarpmasıyla icra eylediği tarifi na-kabil bir ahengi güya bütün ecrâm-ı semaviye başlarını önüne eğerek can kulağıyla dinliyorlar ve güya sefine bu ahenge tatbik-i hareketle raks ediyor. Canım ne diyeyim? Bunun için denilecek şey çok. Sen buna aheng-i raks filân deme de sun’la tabiatın bir mu-harebesi de. Evet, demeli ya! Güya tabiat bizim sefineye “Sen ne hadle böyle azametli bir denizi kendine teshir etmişsin gibi enine boyuna alâ-mâ-teşâen volta vurup geziyorsun?” diye bir hışım ve gazap ile üzerine hücum etmiş, yani cünud-ı riyah ve emvacı saf saf sevk etmeye başlamış da sefinemiz dahi mukabeleye kalkışarak ve kemal-i azamet ve nahveti dahi elden bırakmayarak vuku bulan muhacematı bazı bazı başını kaldırıp bakıvermekle geçiştirmekte bulunmuş idi. Ah Akile’ciğim ah! O hâl tarife sığmaz. Rüzgârın o hiddetli hiddetli çılgılığı iştimize ve bahrin dahi şiddet-i gazabın-dan çatlayıp bin parça olan emvacı görmeye mütevakkıftır.” (s. 64)

Aktardığımız bu satırlara yansıyan deniz hayranlığı, Ahmet Mithat Efendi’nin birçok eserinde görülür. Ancak onun deniz tutkusunu en iyi anlatan eseri hiç kuşkusuz *Ahmet Metin* ve *Şirzat* romanıdır. Bu kısa ya-zıda konuyu da çok dağıtmamak için bu eserin çerçevesi dışına çıkmaya çalışacağım.

Bu romanda Ahmet Mithat Efendi, “deniz merakı”nın insan için “âdeta hulkî ve cibillî” olduğunu ileri sürer. Ona göre insan daha çocukluğundan itibaren denize ilgi duyar ve bu ilgi bütün hayatı boyunca devam eder:

“‘Deniz merakı’ dediğimiz zaman bu meraka az çok iştirak etmeyen adam bulunamayacağına yemin eylemiş olsak başımız ağrımaz. İnsan çocuk olur, kayık resmi yapar. Bir tahta parçasını bir su birikintisinde ya bir havuz veya derede yüzdürür. Bu oyuncaklardan aldığı lezzeti sair oyunların hiç birisinden alamaz. Biraz daha büyür, suda yüzdürdüğü kayıkları tanzim eder. Velileriyle bir kayık veya sandala binse küpeşteden mini mini elini uzatıp denizi okşamak hevesini velilerinin tekdir ve irşatlarıyla beraber pek güç yenebilir. Hele biraz daha kudreti yetip de yalı önlerinde iskelelerde bir sandalın küreğine yapışabilecek olursa var ya! Dünya kendisinindir.” (s. 19)

Ahmet Metin ve Şirzat, zengin ve kültürlü bir Türk genci olan Ahmet Metin’in kendi gemisiyle gerçekleştirdiği Akdeniz seyahatini ve bu seyahat sırasında yaşadıklarını anlatan bir romandır. Bir eski kitapçıda bularak satın alıp okuduğu, Şirzat adlı Selçuklu şehzadesinin gerçekleştirdiği Akdeniz yolculuğunu anlatan İtalyanca romanın etkisinde kalan Ahmet Metin, bu seyahati çağdaş bilimin ve teknolojinin sunduğu imkânlardan da yararlanarak yeniden yaşamak ister. Bu amaçla özel olarak bir gemi inşa ettirir ve Akdeniz seyahatine çıkar. “*Roman İçinde Roman*” ibaresiyle takdim edilen eserde bir taraftan Ahmet Metin’in yolculuğunun hikâyesini okurken diğer taraftan da Şirzat’ın hikâyesini öğreniriz.

Birçok ilgileri olan Ahmet Metin’in en büyük tutkularından biri de denizdir. Avrupa matbuatını takip eden Ahmet Metin, bilim ve sanayisi gelişmiş ülkelerde uzun deniz yolculuklarına dayanıklı yelkenli gemiler ve kotralar yapılabildiğini öğrenmiş ve kendisi de Meliketü’l-bahr (Deniz Kraliçesi) olarak adlandırmayı planladığı bir gemi yaptırmaya karar vermiştir. Meliketü’l-bahr adlandırması, Ahmet Mithat Efendi’nin yine bir denizcinin maceralarını anlattığı *Hasan Mellah* (Denizci Hasan) romanından gelir. Kültürlü ve okumayı seven bir genç olan Ahmet Metin, söz konusu romanı da elbette okumuştur. Bu

vesileyle Ahmet Mithat Efendi, bu romanda kurguladığı kahramanının şahsında, denizcilik ve gemicilik konusunda Osmanlı gençlerinin heves ve uyanışına kendisinin de eserleriyle hizmet ettiğini belirtme fırsatı bulur. “*Hasan Mellah gibi, Hüseyin Fellah gibi, Demir Bey gibi romanlarımızda ve Avrupa’da Bir Cevalan ve Sayyadane Bir Cevalan nam seyahatnamelerimizde kariîn-i Osmaniyeimize hususat-ı bahriyeye dair birçok efkâr ve malumat vermiş olduğumuza mebnidir ki bu eserimizde inşaat-ı bahriyeyi de biraz tafsile cesaret alabildik.*” (s. 96) diyerek Ahmet Metin’leri biraz da kendisinin yetiştirmiş olduğunu ileri sürer.

Ahmet Metin, mimari projesini ve çizimlerini kendisi yaparak önce küçük ölçekli bir kotra inşa ettirir ve bununla Marmara Denizi’nde kısa mesafeli deneme seferleri yapar. Ardından yine çizimlerini kendisi yaparak daha büyük bir gemi inşa ettirir ve yukarıda sözünü ettiğimiz Akdeniz seyahatine çıkar. Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Metin’in bu hevesini yeni Osmanlı gençlerinin “terakkiyat”ının bir göstergesi sayar. Ona göre Osmanlı Devleti’nde zaten Üçüncü Selim zamanından itibaren “*Tersane-i Amire*” bilimsel gelişmelere açık hâle gelmeye başlamış ve denizcilik “*gereği gibi teessüs*” etmiştir, fakat bu yeterli değildir; “*bir milletin terakkiyat-ı bahriyesi için ... o teyakkuz halka da gelmelidir.*” (s. 12) İşte Ahmet Metin’in girişimi, halkın da bu konuda uyandığının işaretlerinden biridir. Ahmet Mithat Efendi, halkın denizcilik konusundaki uyanışında kendisinin katkısı bulunduğunu belirtmeyi de ihmal etmez.

Ahmet Metin çok varlıklı biri olduğu hâlde hazır bir gemi satın alarak yolculuğa çıkması tavsiyelerini kabul etmez, gemisini kendisi yaptırarak bu yolda örnek olacak ve vatandaşlarına öncülük edecektir:

“*Ben hazır bir sefîne mübayaa edemem. Yapanlar onu pekâlâ kullanabilseler bile denizciliği künhünden, hakikatinden ele almış olamazlar. Bir sefinenin inşası insana o kadar hakikatler arz eder ki bu hakikatlere kitaplarda bile vasıl olmak kabil değildir. Binaenaleyh sefinemi mutlaka kendim inşa ettirmeliyim. Hem de İstanbul’da inşa ettirmeliyim ki bu cihetten dahi sanayi-i milliyeimize yardım etmiş olmalıyım. Avrupa’da binlerce, on binlerce, yüz binlerce bu yolda gemiler yapılmış ve yapılmakta bulunmuştur. Bir*

daha ziyadesi olursa bir şey artmış olmaz. Ama bizde henüz yapıldığı yoktur. Osmanlı amele-i inşaiyesi bir de bu yolda gemi yapıldığını görsünler. Benim gibi bir zengin adam şu işte önyak olursa başkalarının cesaret edemeyecekleri ilk misal gösterilmiş olur da başkaları daha cesaretli olarak davranırlar.” (s. 40)

Ahmet Metin, gemisini İstanbul’da yaptırmak istemesinin yanı sıra özellikle Türk işçi ve ustalara yaptırmak konusunda da ısrarcı olur. Ahmet Mithat Efendi’nin diğer eserlerinde pek görmediğimiz -zira o daha ziyade Osmanlılık fikriyatını savunur- Türkçü bir tavır, bu eserde Ahmet Metin’in şahsında öne çıkarılmıştır. Daha ilk yaptırdığı kotrada *“işleyecek amelenin Türk olmasında taassup gösterecek bir gayret-i terakki-cûyane ile”* (s. 42) hareket eden Ahmet Metin, asıl Akdeniz seyahatini gerçekleştireceği gemiyi de Türk amele ve ustalara yaptıırır. Yolculuğa çıkmak için de kaptan olarak Ömer adında Ünyeli bir gemiciyle anlaşır. Osmanlı Devleti’nde denizcilik daha çok Rumların istihdam alanı olduğu için Ahmet Metin’in bu kararına *“Ünyeli bir Ömer Kaptan ile Akdeniz seyahati olur mu? Karadeniz kaptanı!”* (s. 83) şeklinde itiraz edenlere de aldırılmaz. Kaptanın yanı sıra yolculuk sırasında kendisine eşlik edecek mürettebatı da Türkler arasından seçer. Sadece sofraya hizmetine bakacak olan iki kadın bu kuralın istisnasıdır; onlardan biri İtalyan, diğeri ise annesinin yetiştirmelerinden olan bir Rum kızıdır. *“İstitar mâni olmasaydı hizmetçi kadınları dahi Türk’ten alırdım. Ben neyim? Ben Türk değil miyim? Türk olan yine Türk olana râğıptır.”* (s. 83) sözleriyle davranışının gerekçesini açıkça belirten Ahmet Metin’in -tabii aslında onu kurgulayan Ahmet Mithat Efendi’nin- Türkçü tavrı ayrıca üzerinde durmayı gerektirecek kadar önemlidir, ancak bu yazının konusu değildir.

Bu bilinçle hareket eden Ahmet Metin, Ayvansaray’da gemisini inşa ettirmeye başlar. Geminin planlarını en ince ayrıntısına kadar kendisi çizmiştir. Bu nokta önemlidir; çünkü Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Metin’in şahsında Türk gençlerinin de Avrupalı akranları gibi denizciliğe ve bu konudaki bilimsel yeniliklere açık olduğunu göstermek istemektedir. Gerçi Ahmet Metin *“bir turfanda meyve gibi mevsim-i hakikisinden biraz evvel gelmiştir”* (s. 14), ama gençler arasında denizcilik hevesinin yayılacağına da bir işaretidir. Kısaca-

sı, devrinin en çok okunan yazarlarından biri olarak Ahmet Mithat Efendi'nin bu romandaki amaçlarından biri de, toplumda deniz sevgisinin ve deniz seyahatlerine ilginin artmasını sağlamaktır. Bunun için deniz yolculuklarının güzelliklerini ve yararlarını sık sık vurgular.

Ahmet Mithat Efendi için deniz yolculuğunun iki bakımdan büyük değeri vardır. Bunlardan biri zevkle, diğeri faydayla ilgilidir. İlk olarak deniz yolculuğu, bir çeşit özgürlük duygusu anlamına gelmektedir. İnsan gemisinin içinde “*harekât ve sekenatının kâffesinde hür ve müstakil*”dir; “*güya bu âlemin haricinde başka bir âleme*” çıkmış, “*güya hiç karışanı görüşeni yokmuş da bütün cihana kendisi hâkimmiş gibi*”dir; “*gözü rahat, kalbi rahat, zihni rahat*”tır. (s. 42) “*Bu hürriyet-i mutlaka[nın], bu muhtariyet-i bî-nihaye[nin] Ahmet Metin'e azîm bir lezzet*” verdiğini belirten Ahmet Mithat Efendi (s. 139), deniz yolculuğunu aynı zamanda “*velvele-i medeniye*”den (s. 138) uzaklaşmak olarak da görür ve sever. Romanda deniz yolculuğunun bu boyutunu uzun uzadıya anlatan pek çok pasaj bulunmaktadır. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanı, gerek yazar anlatıcının gerekse romanın kahramanının bakışıyla dile getirilen duygu ve düşünceler aracılığıyla denizin Ahmet Mithat Efendi için ifade ettiği anlama dair çok zengin malzeme sunan bir eserdir.

Ahmet Mithat Efendi için deniz seyahatinin ikinci önemli tarafı, insana sağlayacağı yararadır. O her konuda -roman anlayışında da- zevk ve eğlence ile faydayı bir arada düşünür. Nitekim bu romanda kurguladığı Ahmet Metin'i de bu özelliklere uygun olarak kişileştirmiştir. Yaptırdığı gemiyle deniz yolculuğuna çıkmaya hazırlanan Ahmet Metin, her işte olduğu gibi bu hususta da elde edeceği yararı düşünür. Bu yüzden kendisiyle birlikte bu yolculuğa çıkmak isteyen arkadaşı Hüseyin Basri'ye “*Bu seyahati icradan ne fayda bekliyorsunuz bakayım? Onu da söyleyiniz. Yalnız bir eğlence için mi?*” diye sorar. Bunun üzerine yazar anlatıcı, kahramanı hakkında, aslında Ahmet Mithat Efendi'nin de karakteri hakkında fikir veren şu açıklamayı yapar:

“*Hüseyin Basri düşünmeye başladı. Yalnız bir eğlence için olduğunu itiraf eylese Ahmet Metin kabul etmeyecek diye korktu. Vakıta bu havfı pek de beca idi. Zira o Ahmet Metin'i henüz bihakkin tanımıyor idiyse de biz tanıyoruz ki bu acip delikanlı bir iş yapacağı zaman onun yalnız*

mânilerini düşünmekle kalmaz, muciplerini de düşünür. Bir işte mâni olmamak başkadır, o işi icap eyleyen esbap dahi bulunmak yine başkadır. Kezalik bir işin yalnız zararlarını da düşünmez, faydalarını da düşünür. Zararsız, ziyansız işle faydalı, menfaatli iş arasında büyük bir fark vardır.” (s. 56-57)

Bu deniz seyahatin Ahmet Metin’e en büyük yararı, kuşkusuz İspanya’ya kadar Akdeniz sahili boyunca uğrayacağı ülkeleri, o ülkelerin kültürünü ve insanların yaşama biçimlerini tanımaktır. Yolculuğun belli bir noktasından sonra Romanyalı bir çifti de gemisine misafir olarak alan ve seyahatine onlarla birlikte devam eden Ahmet Metin, yol boyunca uğradığı limanlarda bazen günlerce kalır, kasabaları ve şehirleri gezer, gemisine misafirler kabul eder. “*Kemalat-ı insaniyenin en büyük mektebi seyahattir*” (s. 68) fikrinde olan Ahmet Metin, böylece bir taraftan başka kültürden insanları tanıırken diğer taraftan da yabancılara kendi kültürünü tanıtır. İyi derecede Fransızca bilen Ahmet Metin, denizcilik ve deniz taşıtları hakkındaki derin bilgisiyle de herkesi kendisine hayran eder. Ahmet Metin, yazarımızın yeni Osmanlı Türk gencini temsil etmek için kurguladığı kahramanlardan biridir. Dolayısıyla *Paris’te Bir Türk*’ün Nasuh’u, *Karnaval*’ın Resmi Efendi’si gibi Ahmet Metin’e de yabancılara bizim kültürümüzü tanıtmak gibi bir görev yüklemiştir. O bu görevini denizcilik üzerinden gerçekleştirir. Kuşkusuz Ahmet Metin’in deniz ve denizcilik konusundaki birikim ve donanımının arkasında, bu konulara çok meraklı olan Ahmet Mithat Efendi vardır. Romanı okurken Ahmet Mithat Efendi’nin denizcilik ve gemicilikle ilgili terimleri nasıl sıklıkla ve yerli yerinde kullandığına şaşmamak mümkün değildir. En küçük cıvatasından yelkenlerine kadar geminin bütün parçalarının adlarını bilir. Aynı şekilde deniz yolculuğunun bütün jargonuna ve terimlerine de aşinadır. Bu bize Ahmet Mithat Efendi’deki deniz sevgisinin ve tutkusunun boyutunu gösterir.

Ahmet Metin’in yolculuğunun diğer bir faydası, döndükten sonra seyahatinin izlenimlerini Osmanlı matbuatında yayınlayarak halkın hem deniz seyahati ve denizcilik hem de farklı ülkelerin kültürleri konusunda bilgilenmesini sağlamaktır. Bu yüzden yolculuğu boyunca düzenli olarak günlük tutar, izlenimlerini kaleme alır. Bu vesileyle

de Ahmet Mithat Efendi, denizi ve deniz yolculuğunun güzelliklerini anlatma fırsatı bulur.

Aslında deniz üzerinde her türlü kayıttan azade olarak, yukarıda naklettiğimiz üzere “h r ve müstakil” ve “velvele-i medeniye”den uzakta yaŐamamak isteği Ahmet Mithat Efendi’nin hayalidir. O, çocukluğundan itibaren hayat gailesi omuzlarına binmiŐ ve bütün hayatı çalıŐarak geçmiŐ biri olarak, Ahmet Metin’in Şahsında belki de bu en büyük hayalini gerçekleŐtirmiŐ, böylece “deniz merakı”nı okuyucularıyla paylaŐmıŐ olur. Başka deyiŐle, babasından kalan mirasla bütün heveslerini yerine getirme imk nı bulunan Ahmet Metin, Ahmet Mithat Efendi’nin hep isteyip de gençliğinde maddi imk nsızlıklar, ilerleyen yıllarda ise iŐ g c ve sorumluluklar sebebiyle mümkün olamayan bir yaŐantıyı gerçekleŐtirmiŐ olur.